

Operation Allied Force: een rechtvaardige oorlog?

*Operation Allied Force geanalyseerd aan de hand
van kerncriteria van de just war traditie*

Naam: Jelmer van Emous
Studentnummer: 5524873
Instelling: Universiteit Utrecht
Opleiding: Geschiedenis BA
Naam scriptiebegeleider: Dirk van Miert
Datum van inlevering: 17-2-2017

INHOUDSOPGAVE

Samenvatting	2
Inleiding	3
1. Ontwikkeling van de <i>just war</i> traditie met betrekking tot humanitaire interventie	5
1.1 Historiografie	5
1.2 Theoretisch kader	9
1.3 Voorgeschiedenis	11
2. <i>Jus ad bellum</i>	14
2.1 Rechtvaardige reden	14
2.2 Juiste intentie	17
2.3 Legitieme autoriteit	20
2.4 Proportionaliteit	21
2.5 Laatste toevlucht	22
3. <i>Jus in bello</i>	25
3.1 Discriminatie	25
3.2 Proportionaliteit	26
Conclusie	30
Literatuurlijst	32

SAMENVATTING

Deze scriptie onderzoekt Operation Allied Force aan de hand van de kerncriteria van de *just war* traditie. De *just war* traditie is een tweeduizend jaar lange discussie over hoe oorlog moreel gerechtvaardigd kan zijn. Door de geschiedenis heen is het denken over oorlog en moraliteit door de historische context gevormd. Augustinus van Hippo hechtte veel belang aan de intentie van geweld en zag de staat als legitieme autoriteit (dit zijn *jus ad bellum* criteria). Rond het jaar 1000 trachtte de Godsvrede beweging geweld tegen weerloze groepen te limiteren (*jus in bello*). Thomas van Aquino bouwde voort op de ideeën van Augustinus en poneerde de doctrine van het dubbele effect en proportionaliteit. Francisco de Vitoria benadrukte dat er voor mensen alleen subjectieve rechtvaardigheid was en dat een heerser zich zo breed mogelijk moest informeren. Hierdoor verschoof de nadruk van *jus ad bellum* naar discriminatie en proportionaliteit (*jus in bello*). De Grootste internationale wettenstelsel legde beperkingen op humanitaire interventies, omdat er volgens hem potentiële gevaren van misbruik waren. Hierna werd, door schrijvers als Kant en Mill, het recht op soevereiniteit en non-interventie geaccentueerd. Ondanks dat het realistisch denken over oorlog voeren domineerde, werden verschillende facetten van de *just war* traditie gecodificeerd. Na twee wereldoorlogen zorgde de oprichting van de Verenigde Naties en de Veiligheidsraad voor een nieuwe invulling van het concept van legitieme autoriteit. Intra statelijke crisissen leidde tot een hernieuwde aandacht voor de *just war* traditie om interventie te rechtvaardigen.

De NAVO en westerse media overschatten het aantal doden van het conflict in Kosovo, maar de angst voor toenemende repressie en grote aantallen vluchtelingen zouden rechtvaardige redenen voor een interventie kunnen zijn. Hoewel de humanitaire intentie de boventoon voerde, was er sprake van gemengde motieven (er waren ook economische en politieke belangen, een nadruk op stabiliteit in de regio, en de geloofwaardigheid van de NAVO stond op het spel). Er was voorafgaand aan het conflict sprake van internationale afzijdigheid, een gebrek aan preventieve maatregelen en weinig aandacht voor vreedzame oplossingen. Zoals gewaarschuwd brachten de disproportionele bombardementen de burgerbevolking op meerdere manieren in gevaar. Naast dat er civiele infrastructuur werd aangevallen (hierbij vielen door inschattingsfouten honderden burgerslachtoffers), kregen Servische troepen de ruimte om de repressie op de grond te versterken. De veiligheid van de NAVO-piloten stond voorop en dit bracht de burgerbevolking in gevaar. Deze strategie strookt niet met het discriminatieprincipe en het proportionaliteitsprincipe en ondermijnt (ondanks dat er sprake was van een rechtvaardige reden en een juiste intentie) de rechtvaardiging van de gehele interventie. In het geval van een humanitaire interventie alleen vertrouwen op luchtaanvallen is problematisch. Operation Allied Force is dus niet te verenigen met de *just war* traditie.

INLEIDING

Op 24 maart 1999 begon de NAVO Operation Allied Force, een militaire interventie in Kosovo tegen de Federale Republiek Joegoslavië. De afwezigheid van een mandaat van de Veiligheidsraad maakte het een unilaterale interventie. De leidende actoren moesten logischerwijze redenen geven waarom de Veiligheidsraad omzeild werd. ‘This is a just war, based not on any territorial ambitions but on values’, aldus de Britse premier Tony Blair op 22 april 1999 over de voortdurende militaire interventie van de NAVO in Kosovo.¹ Hier zet hij zich expliciet af van Otto von Bismarck ’ wiens bekende uitspraak hij citeerde dat de Balkan ‘are not worth the healthy bones of a single Pomeranian Grenadier’.² Blair wees op het leed van de duizenden vluchtelingen en de achtergeblevene in het conflictgebied. Het redden van mensenlevens stond volgens hem centraal. De humanitaire retoriek van Blair, en de expliciete nadruk op een ‘rechtvaardige oorlog’, is veelvoorkomend in dergelijke politieke conflicten.

Echter, retoriek en realiteit gaan niet altijd hand in hand, vandaar de probleemstelling: *Is Operation Allied Force een rechtvaardige oorlog te noemen aan de hand van de kerncriteria van de just war traditie?* Omdat intra statelijk conflict vandaag de dag het meest voorkomt, is het belangrijk om te onderzoeken hoe staten hier mee om moeten gaan. Dit wekt logischerwijze de vraag op wanneer het rechtvaardig is om geweld te gebruiken. Aangezien het risico van ‘misbruik’ bij een unilaterale interventie aanzienlijk groter is dan in het geval van een mandaat van de Veiligheidsraad, is deze vraag nog essentiëler. De rechtvaardigheid van Operation Allied Force analyseren is relevant omdat de interventie belangrijke kwesties omtrent humanitaire interventies naar voren bracht, die in hedendaagse conflicten ook gelden. Een manier om de rechtvaardigheid van de interventie in kwestie te bepalen, is om gebruik te maken van de *just war* traditie, een ruim tweeduizend jaar lange discussie over hoe oorlog moreel gerechtvaardigd kan worden, waarbij verschillende kerncriteria centraal staan.

¹ PBS NewsHour, ‘The Blair Doctrine’ (versie 22 april 1999), http://www.pbs.org/newshour/bb/international-jan-june99-blair_doctrine4-23/ (14 december 2016).

² PBS NewsHour, ‘The Blair Doctrine’ (versie 22 april 1999), http://www.pbs.org/newshour/bb/international-jan-june99-blair_doctrine4-23/ (14 december 2016).

Dit is Blairs Engelse vertaling van de Duitse uitspraak. De originele uitspraak van Bismarck luidde: ‘Der Balkan ist mir nicht die gesunden Knochen eines einzigen pommerschen Grenadiers wert.’

Veel van deze kerncriteria komen vrijwel altijd naar voren als er morele oordelen over oorlog voeren worden gemaakt. De *just war* traditie biedt dan ook een breed kader (breder dan het internationaal recht) om humanitaire interventies te onderzoeken en hier ethische uitspraken over te doen. Een casus, in dit geval Operation Allied Force, kan tegelijkertijd inzicht geven hoe de verschillende kerncriteria (bijvoorbeeld proportionaliteit *jus ad bellum* en proportionaliteit *jus in bello*) in de praktijk verbonden zijn. Dit is belangrijk omdat vroegere denkers geen opdeling van de verschillende criteria permitteerden. Michael Walzer, één van de meest invloedrijke denkers van de naoorlogse traditie, beargumenteert dat de basiscategorieën *jus ad bellum* en *jus in bello* wel moreel onafhankelijk zijn.³ Om bovenstaande probleemstelling te beantwoorden is het belangrijk eerst de ontwikkeling van het denken over humanitaire interventies grofweg in kaart te brengen om aan te tonen dat de morele afwegingen niet statisch zijn, maar door de context gevormd worden. Vroegere denkers hechtten bijvoorbeeld andere waarden aan bepaalde criteria dan denkers van nu. Vervolgens worden de verschillende kerncriteria van de *just war* traditie uiteengezet. Na eerst een korte voorgeschiedenis van het conflict te beschrijven zal daarna Operation Allied Force aan de hand van *jus ad bellum* (rechtvaardigheid voor de oorlog) geanalyseerd worden. Het gaat hier om de vraag of er sprake is van een rechtvaardige reden, de juiste intentie, legitieme autoriteit, proportionaliteit en laatste toevlucht. Vervolgens wordt de categorie *jus in bello* (rechtvaardigheid tijdens het oorlog voeren) van de humanitaire interventie behandeld aan de hand van de kerncriteria discriminatie en proportionaliteit. Ten slotte zal de balans opgemaakt worden of de humanitaire interventie van de NAVO verenigbaar is met de *just war* traditie.

³ Michael Walzer, *Just and Unjust Wars: A Moral Argument with Historical Illustrations* (New York 1977) 40.

1. ONTWIKKELING VAN DE *JUST WAR* TRADITIE MET BETREKKING TOT HUMANITAIRE INTERVENTIE

1.1 HISTORIOGRAFIE

De *just war* traditie beslaat het denken over de legitimiteit van oorlog over een periode van grofweg twee duizend jaar.⁴ De *just war* traditie heeft, zoals vele tradities, veel verschillende invloeden en niet één centrale kern of oorsprong. De term ‘*just war* theorie’, die in de 21ste eeuw vaak gebruikt wordt, is door deze complexiteit en veelvoudigheid minder toepasbaar. Het is van origine geen verklarende theorie, maar bestaat juist uit ideeën over hoe oorlog voeren gerechtvaardigd kan worden.⁵ Dit staat tegenover de visie dat de *just war* traditie een instrument is om oorlog te rechtvaardigen, of dat oorlog zo op zichzelf goed kan zijn. Veel invloedrijke denkers die bijgedragen hebben aan de traditie hadden juist een felle afkeer van oorlog en geweld, maar erkenden dat oorlog nou eenmaal gebeurt. Oorlog is slecht, maar sommige onrechten zijn ‘slechter’ dan oorlog.⁶

Alex Bellamy geeft drie factoren die de verschillende sub-tradities van de *just war* traditie verbindt. Ten eerste het idee dat de toevlucht tot oorlog gelimiteerd moet worden en dat het oorlog voeren zelf zo ‘humaan’ mogelijk moet zijn. Ten tweede ligt de oorsprong in westerse theologische, rechtelijke en filosofische tradities. Ten derde wordt er belang gehecht aan gemeenschappelijke regels over de keuze om oorlog te voeren – *jus ad bellum* - en het daadwerkelijke voeren van oorlog – *jus in bello*.⁷ Deze factoren zijn ook toe te passen op een ‘humanitaire interventie’, iets wat vandaag de dag vaker voorkomt dan traditionele oorlogen tussen staten.⁸ Bovengenoemde punten zullen nader uiteengezet worden, nadat de evolutie van de *just war* traditie, en specifiek het denken over een humanitaire interventie, besproken zal worden.

⁴ Alex J. Bellamy, *Just Wars: From Cicero to Iraq* (Cambridge/Malden 2006) 2.

⁵ Aidan Hehir, *Humanitarian Intervention: An Introduction* (Basingstoke 2013) 28.

⁶ Bellamy, *Just Wars*, 3.

⁷ *Ibidem*, 4.

⁸ T. David Mason, *Caught in the Crossfire: Revolutions, Repression, and the Rational Peasant* (Oxford 2004) 3.

Augustinus van Hippo (354-430) wordt vaak aangewezen als voorvader van de *just war* traditie, hoewel hij niet de eerste was die zich om de moraliteit van oorlog bekommerde. Augustinus was van mening dat de achterliggende intentie bepaalde of het geweld goed of slecht was. Geweld was volgens Augustinus, die op dit vlak sterk beïnvloed was door de geschriften van Cicero (106-43 v.Chr.), rechtvaardig als het andere mensen beschermde en als het bevorderlijk was voor vrede en orde – oftewel het gemeenschappelijk goed. Dit betekende voor Augustinus dat oorlogen om religieuze redenen, als God het beval of om religieuze waarden te behouden, rechtvaardig waren.⁹ De staat was volgens hem de enige legitieme autoriteit die geschikt was (om door middel van oorlog) Gods wetten te bewerkstelligen.¹⁰ Augustinus benadrukte keer op keer dat oorlog vreselijk is, maar hij zag het als een noodzakelijk kwaad om erger kwaad te voorkomen en vrede te realiseren. Augustinus liet zich kritisch uit over de expansionistische oorlogen van de Romeinen, die niet gemotiveerd waren door de juiste intenties.¹¹

Het uiteenvallen van het Romeinse rijk zorgde voor een meer gefragmenteerde orde, wat geen goede voedingsbodem was voor de terughoudendheid van de leer van Augustinus.¹² De periode van sociale en politieke veranderingen rond het jaar 1000 (soms de feodale revolutie genoemd), gekenmerkt door de opkomst van lokale adellijke machten en kastelen, vormde een gevaar voor traditionele machten, waaronder de kerk.¹³ De Godsvrede beweging was een belangrijke poging van de kerkelijke autoriteiten om geweld (tegen de kerk, maar ook tegen andere weerloze groepen) te limiteren door te dreigen met excommunicatie. Het ging hier dus vooral om *jus in bello*.

Thomas van Aquino (1225-1274) bouwde voort op de geschriften van Augustinus en het canoniek recht, maar poneerde een meer ‘wereldlijke’ versie. In het systeem van Thomas was een geloof in God niet noodzakelijk om zijn argumenten te accepteren.¹⁴ Joseph Boyle is van mening dat

⁹ Bellamy, *Just Wars*, 28.

¹⁰ Hehir, *Humanitarian Intervention*, 32.

¹¹ Ibidem, 32.

¹² Ibidem, 33.

¹³ Warren C. Brown, *Violence in Medieval Europe (The Medieval World)* (Londen en New York 2011) 100.

Thomas Head, ‘The Development of the Peace of God in Aquitaine (970-1005)’, *Speculum*, 74 (1999) 3, 656-686, aldaar 658.

¹⁴ Bellamy, *Just Wars*, 38.

de kwesties waar Thomas over schrijft overeenkomen met wat later *jus ad bellum* genoemd werd.¹⁵ De legitieme autoriteit moest de oorlog officieel verklaren en zien te legitimeren, wat de criteria van een rechtvaardige reden en juiste intentie versterkte. Thomas' concept van het dubbele effect (dadensoms hebben soms onbedoelde, negatieve gevolgen), en daarbij ook het belang van proportionaliteit (de goede intentie moet zwaarder wegen dan eventuele onbedoelde negatieve gevolgen), zijn nog steeds belangrijke hoekstenen van de *just war* traditie.¹⁶

De ontdekking van Amerika eind 15de eeuw en de Europese kolonisatie die volgde, leidde tot vragen over hoe men moest omgaan met de inheemse bevolking. Francisco de Vitoria (1492-1546) heeft door zijn openlijke kritiek op het Spaanse beleid in Amerika een grote bijdrage geleverd aan het denken over humanitaire interventies. Vitoria beargumenteerde dat het een onrecht was om ten strijde te trekken tegen Amerikaanse Indianen omdat ze ongelovig waren, en dat het geloof geweldloos gebracht moest worden. Hij maakte een onderscheid tussen objectieve rechtvaardigheid, die alleen voor God was weggelegd, en subjectieve rechtvaardigheid, datgene wat de mensen geloofden. Omdat de menselijke rechtvaardigheid subjectief is, moet de soevereine heerser zich zo breed mogelijk laten consulteren door voor- en tegenstanders van de oorlog. Dit kan zoals gezegd geen objectieve zekerheid bieden en er is dan ook altijd een kans dat de tegenstander gerechtvaardigd is. Daarom vond Vitoria *jus in bello*, met nadruk op terughoudendheid, respect voor niet-strijders en proportionaliteit, uitermate belangrijk.¹⁷

Hugo de Groot, vaak de 'vader van het internationaal recht' genoemd, schreef in reactie op de reeks oorlogen in Europa in de periode van 1570-1660. Hij zette zich af tegen de religieus gemotiveerde oorlogen en richtte zich op een seculier, internationaal wettenstelsel, gebaseerd op de complexe relatie tussen het natuurrecht en het menselijke recht.¹⁸ Het idee van een humanitaire interventie, om mensen in een andere staat te beschermen, had voor de Groot veel potentiële gevaren.

¹⁵ Joseph Boyle, 'Traditional Just War Theory and Humanitarian Intervention', in: Terry Nardin en Melissa Williams (red.), *Humanitarian Intervention* (New York 2006) 31-38, aldaar 35.

¹⁶ Bellamy, *Just Wars*, 38-40.

¹⁷ *Ibidem*, 51-52.

¹⁸ Hehir, *Humanitarian Intervention*, 36.

Hij legde hier dan ook restricties aan.¹⁹ Hij benadrukte net als Thomas dat oorlog met een rechtvaardige reden onrechtvaardig kon worden als de oorlog op onrechtvaardige wijze gevochten werd.²⁰ In het geval van een tiran hadden andere soevereine staten het recht (niet te verwarren met de verantwoordelijkheid) om in te grijpen met als doel de onderdanen te helpen.²¹

De legalistische aanpak begon na de Groot de boventoon te voeren.²² Emmerich de Vattel (1714-1767) was meer gericht op positief recht dan op natuurrecht. Hij benadrukte het idee van soevereine gelijkheid van staten, wat een essentiële bijdrage was aan het internationaal recht en een belangrijk punt in de discussie omtrent humanitaire interventie. Immanuel Kant (1724-1804) ging nog verder met positief recht door te beargumenteren dat bovenbeschreven morele voorschriften niet genoeg waren, en dat alleen wettelijk bindende overeenkomsten tussen staten oorlog zou kunnen beperken.²³ Kant legde sterke nadruk op het recht op soevereiniteit, wat ook een plicht van non-interventie bij andere soevereine staten inhield. Andere liberalen, zoals John Stuart Mill (1806-1873), accentueerde eveneens non-interventie uit angst voor interventies van absolutistische monarchieën.²⁴

Tegen het einde van de 18de eeuw zorgden technologische ontwikkelingen voor een drastische verandering in de schaal en manier van oorlog voeren.²⁵ De doctrine van het realisme domineerde in deze periode en vooral *jus ad bellum* criteria werden genegeerd door beroepen op noodzaak - gericht op het behoud van de staat ('raison d'état'). Desondanks waren legalistische pogingen om oorlog te beperken, zoals de 'Lieber Code' tijdens de Amerikaanse burgeroorlog, belangrijk voor de basis voor explicietere *jus in bello* oorlogswetten.²⁶ De twee wereldoorlogen in de twintigste eeuw hadden grote invloed op het principe van de *jus ad bellum*, doordat de autoriteit voor een legitieme oorlog nu bij een grotere groep staten lag. Staten hadden door de oprichting van de Verenigde Naties – naast eventuele zelfverdediging - een mandaat van de Veiligheidsraad nodig. Veel kernprincipes van de *just war* traditie zijn na de Tweede Wereldoorlog opgenomen in het internationaal recht. Echter, er werd

¹⁹ Bellamy, *Just Wars* 203-204.

²⁰ Ibidem, 73.

²¹ Ibidem, 203-204.

²² Hehir, *Humanitarian Intervention*, 36.

²³ Hehir, *Humanitarian Intervention*, 36.

²⁴ Bellamy, *Just Wars*, 204.

²⁵ Ibidem, 88.

²⁶ Hehir, *Humanitarian Intervention*, 37.

getracht oorlog voeren te beperken door een realistische ‘balance of power’ in plaats van morele uitspraken over oorlog.²⁷

Groeiende morele bezwaren tegen de Vietnamoorlog legden de basis voor het bekende boek *Just and Unjust Wars* van Michael Walzer uit 1977, dat in een tijd van overheersend realisme gericht was op een morele rechtvaardiging van oorlog. Door in toenemende mate blootgesteld te worden aan intra statelijke crisissen, en een daarbij doorgaans afzijdige of ineffectieve Veiligheidsraad, zochten zogeheten ‘new humanitarians’ naar manieren hoe het menselijk lijden gestopt kon worden.²⁸ Dit leidde tot groeiende interesse in de *just war* traditie. De nadruk lag in deze tijd, anders dan bij denkers zoals Augustinus en Thomas, meer op de consequenties dan de intenties van een oorlog.²⁹

1.2 THEORETISCH KADER

Allereerst is het belangrijk om een definitie te geven van een humanitaire interventie: ‘een militair ingrijpen door een staat, een groep van staten of een internationale organisatie, in de binnenlandse aangelegenheden van een andere staat omwille van humanitaire doelstellingen.’³⁰ De term humanitaire interventie is problematisch omdat er zelden sprake is van louter humanitaire bedoelingen, en er in de praktijk militaire middelen worden ingezet. Peter Baehr en Cees Flinterman suggereren om in plaats van humanitaire interventie, de term ‘interventie voor humanitaire doeleinden’ te gebruiken, maar merken op dat de gebruikte terminologie een lange voorgeschiedenis heeft en eveneens ‘aangenaam’ klinkt. Het is dan ook onwaarschijnlijk dat de term zal verdwijnen.³¹

De *just war* traditie opdelen in verschillende categorieën is problematisch omdat in tegenstelling tot eerdere denkers in de *just war* traditie, zoals Augustinus en Vitoria, veel hedendaagse

²⁷ Ibidem, 37.

²⁸ Ibidem, 37.

²⁹ Hehir, *Humanitarian Intervention*, 37-39.

³⁰ Duco Hellema en Hilde Reiding, ‘Humanitaire interventie en soevereiniteit. De geschiedenis van een tegenstelling’, in: Duco Hellema en Hilde Reiding (red.), *Humanitaire interventie en soevereiniteit. De geschiedenis van een tegenstelling* (Amsterdam 2004) 7-19, aldaar 7.

³¹ Peter Baehr en Cees Flinterman, ‘Humanitaire interventie. De huidige stand van zaken’, in: Duco Hellema en Hilde Reiding (red.), *Humanitaire interventie en soevereiniteit. De geschiedenis van een tegenstelling* (Amsterdam 2004) 125-133, aldaar 132.

denkers, zoals Michael Walzer, *jus ad bellum* en *jus in bello* scheiden – ‘war is always judged twice’.³² Dit impliceert dat een rechtvaardige oorlog op onrechtvaardige manier gevochten kan worden en vice versa. Het is echter belangrijk om te benadrukken dat *jus ad bellum* en *jus in bello* verbonden zijn, en dat er scheiding gemaakt zal worden om heuristische redenen. De problematische status van de *just war* traditie in de 21ste eeuw wordt adequaat beschreven door Nicholas Rengger:

[T]he broadly juristic reading of the tradition [...] has led to the major problems with the tradition that have been exposed by recent controversies about the use of force. In many cases – as with Walzer – there is a recognition of the importance of the casuistical mode of moral argument but a failure to carry it through or to really consider what such a form of moral reasoning means for the tradition and, therefore, for the way in which we can use the resources of the tradition to properly consider instances of the use of force in contemporary world politics.³³

Desalniettemin zijn er een aantal basiscategorieën en kerncriteria uit de tweeduizendjarige traditie te destilleren. *Jus ad bellum* is gericht op de rechtvaardigheid van ten strijde trekken en *jus in bello* gaat over rechtvaardig handelen tijdens het oorlog voeren. Hedendaagse discussies rondom humanitaire interventie richtten zich dan ook vaak op deze facetten. Ten eerste de categorie van *jus ad bellum*, met de volgende criteria: gerechtvaardigde reden (in geval van een ernstig onrecht), juiste intentie (menselijk lijden voorkomen of stoppen), legitieme autoriteit (publiekelijk erkende autoriteiten), proportionaliteit (de ingeschatte positieve gevolgen van geweld wegen zwaarder dan het onrecht waarop gereageerd wordt) en laatste toevlucht (als niet-militaire maatregelen niet slagen).³⁴ De tweede categorie, *jus in bello*, onderstreept de criteria discriminatie (er mag alleen geweld gebruikt worden tegen strijders) en proportionaliteit (het geweld moet evenredig zijn met het geweld van de agressors).³⁵ Er is recentelijk door Brian Orend (geïnspireerd door Kant) een derde categorie toegevoegd, *jus post bellum*, gericht op rechtvaardig handelen na de oorlog. Doordat dit onderzoek

³² Bellamy, *Just Wars*, 128.

³³ Nicholas J. Rengger, ‘The judgement of war: On the idea of legitimate force in world politics’, *Review of International Studies* 31 (2005) 1, 143-161, aldaar 152.

³⁴ Hehir, *Humanitarian Intervention*, 29. De criteria die ik aanhoud zijn grotendeels ontleend aan Aidan Hehir

³⁵ *Ibidem*, 29.

zich richt op de rechtvaardigheid van de NAVO tot grofweg het eind van de interventie, zal er niet ingegaan worden op de naoorlogse periode en de daarbij horende *jus post bellum*.

Bovenstaande criteria zijn omstreden. Er zijn dan ook veel verschillende interpretaties en discussies over de relatieve waarde van de verschillende criteria.³⁶ Zo is het bijvoorbeeld onduidelijk wat precies voldoet aan ‘large scale loss of life’, een criterium zoals beschreven door de International Commission on Intervention and State Sovereignty (ICISS) in 2001.³⁷ De *just war* traditie moet dan ook op casuïstische wijze, in dit geval Operation Allied Force, gehanteerd worden, zodat het verband tussen de verschillende criteria duidelijker wordt.

1.3 VOORGESCHIEDENIS

‘The history of the conflict in Kosovo is arguably as divisive an issue as NATO’s intervention.’³⁸ Om Operation Allied Force te begrijpen is het belangrijk om de aard van het conflict in Kosovo te onderzoeken. Het ‘ancient ethnic hatreds’ argument, invloedrijk bij beleidsmakers door het boek *Balkan Ghosts* van Robert Kaplan doelt op het idee dat de verschillende groeperingen elkaar altijd al haatten door verschillen in cultuur en identiteit.³⁹ Deze term, en ook specifiek het boek van Kaplan, werd in de jaren 90 veel gebruikt om het politieke geweld in de Balkan te verklaren, en heeft Bill Clintons denken over de conflicten in Joegoslavië sterk beïnvloed.⁴⁰ Ondanks de bloedige 20ste eeuw, met uitbarstingen van geweld tussen Serviërs en Albanezen, stelt het rapport van de Independent International Commission on Kosovo (IICK) dat ‘the latest round of violence cannot be explained merely by reference to this history’.⁴¹ ‘Ancient ethnic hatreds’ verklaringen gaan gepaard met de

³⁶ Bellamy, *Just wars*, 4.

³⁷ International Commission on Intervention and State Sovereignty (ICISS), *The Responsibility to Protect* (Ottawa 2001), xii.

³⁸ Hehir, *Humanitarian Intervention*, 223.

³⁹ Benjamin Denison en Jasmin Mujanović, ‘Syria isn’t Bosnia. And no, the problem isn’t ‘ancient hatreds.’’ (versie van 17 november 2015) <https://www.washingtonpost.com/news/monkey-cage/wp/2015/11/17/syria-isnt-bosnia-and-no-the-problem-isnt-ancient-hatreds/> (15 december 2016).

⁴⁰ Michael T. Kaufman, ‘The Dangers of Letting a President Read’ (versie van 22 mei 1999), <http://www.nytimes.com/1999/05/22/books/the-dangers-of-letting-a-president-read.html> (16 december 2016).

⁴¹ Independent International Commission on Kosovo (IICK), *The Kosovo Report* (Oxford 2000) 31.

aanname dat de Balkan al duizend jaar lang in een constante staat van geweld is en dit simplificeert natuurlijkerwijze de complexe oorzaken van het conflict in Kosovo.

In de jaren zeventig en tachtig nam het Servisch en Albanese nationalisme sterk toe in Kosovo. De grondwet van 1974 en de globale economische crisis, zorgden voor grotere spanningen tussen de verschillende Joegoslavische republieken.⁴² De samenstelling van de Joegoslavische federatie wakkerde, vooral na de dood van Tito in 1980, nationalistische gevoelens aan. Deze nationalistische gevoelens leidden in 1981 tot het idee van Kosovaarse onafhankelijkheid toen Albanese protesten van studenten (tegen hun armoedige levensomstandigheden) escaleerden. Hoewel Albanese de overgrote meerderheid vormden in Kosovo was de Servische politie alom aanwezig. Repressie van Albanese was aan de orde van de dag. Ook bij Servische Kosovaren heerste onvrede over discriminatie en etnisch geweld door Albanese, en velen verlieten Kosovo. De Servische minderheid kromp zo nog verder. Nationalistische uitingen werden minder veroordeeld dan tijdens Tito het geval was, en dit leidde tot beschuldigingen van weerszijden.⁴³

De Servische Slobodan Milošević maakte gebruik van dit groeiende nationalisme om zijn machtsbasis te vergoten. Vlak nadat hij in 1989 het Servische presidentschap op zich genomen had schortte hij, met als reden discriminatie van Serven in Kosovo, de Kosovaarse autonomie op en voerde hij discriminerende wetten door. De Albanese meerderheid regeerde begin jaren negentig praktisch gezien hun eigen staat, weliswaar niet erkend door Servië. Deze periode van vreedzaam verzet verliep vrijwel zonder dodelijk geweld.⁴⁴ Toen de Dayton Peace Accords van 1995 geen stem gaven aan de wensen van de Albanese Kosovaren, leek de hoop op vreedzaam verzet onder leiding van de Kosovaarse president Ibrahim Rugova te krimpen. Vanaf 1996 richtte het zogeheten Bevrijdingsleger van Kosovo (UÇK) zich daarom op geweld tegen Servische autoriteiten om politieke veranderingen teweeg te brengen.⁴⁵ Excessieve tegenaanvallen van het regime van Milošević, en onschuldige

⁴² Aidan Hehir (red.), *Kosovo, Intervention and Statebuilding: The international community and the transition to independence* (Londen en New York 2010) 5.

⁴³ Hehir, *Humanitarian Intervention*, 224.

⁴⁴ Timothy W. Crawford en Alan J. Kuperman (red.), *Gambling on Humanitarian Intervention: Moral Hazard, Rebellion and Civil War* (Abingdon en New York 2006) 11.

⁴⁵ Crawford en Kuperman (red.), *Gambling on Humanitarian Intervention*, 11-12.

burgerdoden, zouden een internationale interventie dichterbij brengen.⁴⁶ Een hoge UÇK-commandant, Emrush Xhemajli, gaf deze tactiek naderhand duidelijk aan: ‘Our goal was not to destroy the Serb military force [but to make it] become more vicious ... We thought it would be essential to get international support to win the war.’⁴⁷

In 1998 nam het geweld, en vooral het aantal doden, sterk toe in vergelijking met voorgaande jaren.⁴⁸ De hoge werkloosheid en ineffectiviteit van vreedzaam verzet, zorgden voor groeiende aantallen van het UÇK, die door onder andere de massale plunderingen tijdens de Albanese burgeroorlog in 1997 goedbewapend waren.⁴⁹ Ook westerse steun van Duitse en Amerikaanse veiligheidsdiensten (in de vorm van economische hulp, trainingskampen en rekruten) droeg bij tot de groei van het UÇK.⁵⁰ Of er toentertijd sprake was van een grootschalige humanitaire crisis is omstreden. Op 23 September 1998 uitte de Veiligheidsraad bezorgdheid over de duizenden vluchtelingen uit het conflictgebied in Kosovo, maar eiste alleen stappen om ‘the risks of an [impending] humanitarian catastrophe’ te verminderen of te voorkomen.⁵¹ Het is wel zeker dat er een groot aantal vluchtelingen – het merendeel binnenlandse vluchtelingen en een deel over de grens – in barre omstandigheden verkeerden, het aantal doden door geweld toenam, en dat Kosovo nu hoog op de internationale agenda stond. De ‘internationale’ reactie op Kosovo is uiteindelijk bekend geworden door de bombardementen van de NAVO in 1999 onder de naam Operation Allied Force.

⁴⁶ Hehir, *Humanitarian Intervention*, 224-227.

⁴⁷ Crawford en Kuperman (red.), *Gambling on Humanitarian Intervention*, 12.

⁴⁸ Hehir, *Humanitaire Interventie*, 226-227.

⁴⁹ Simone Eysink, ‘Een omstreden interventie. De casus van Kosovo’, in: Duco Hellema en Hilde Reiding (red.), *Humanitaire Interventie en soevereiniteit. De geschiedenis van een tegenstelling* (Amsterdam 2004) 217-234, aldaar 219.

⁵⁰ Michael Parenti, *To Kill a Nation: The Attack on Yugoslavia* (Londen en New York 2002) 102.

⁵¹ United Nations Security Council, Resolution S/RES/1199(1998), 2.

2. JUS AD BELLUM

2.1 RECHTVAARDIGE REDEN

De vraag of de NAVO een gerechtvaardigde reden had om Operation Allied Force van start te laten gaan, doelt op de aard van de crisis. Was er sprake van ‘etnische zuiveringen’, of in de woorden van één van de grootste voorstanders van een interventie Tony Blair ‘the closest thing to racial genocide that I’ve seen in Europe since the Second World War’?⁵² Dit punt is zoals boven genoemd het meest omstreden als het gaat om een eventuele humanitaire crisis. Het IICK noemde het aantal burgerslachtoffers in het jaar voor de interventie ‘relatively low’ (rond de 1,000 doden tot aan september 1998, en een onbekend, maar lager aantal tot aan maart 1998).⁵³ Een andere schatting plaatst het dodental in het jaar tot aan de interventie rond de 500.⁵⁴ Dit aantal was relatief laag in vergelijking met andere humanitaire crisissen zoals Rwanda in 1994, waar het dodental vele malen hoger lag, maar een humanitaire interventie niet plaatsvond. Ook strookte dit aantal niet met verhalen van genocide in sommige westerse media. Er is te weinig aandacht besteed aan de vele vage verhalen van Servische slachtpartijen en de daarbij behorende massagraven die in grote westerse media circuleerden.

Op 15 januari 1999 vond het belangrijkste incident plaats, namelijk in het dorpje Račak waar Servische veiligheidseenheden volgens William Walker, het hoofd van de Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa (OVSE), oorlogsmisdaden tegen onbewapende Albanese burgers hadden gepleegd.⁵⁵ Doordat er vlak na het bloedbad een cameraploeg aanwezig was kreeg het veel internationale aandacht. De OVSE noemde Račak een ‘turning-point’, doordat het mensenrechtenschendingen naar de voorgrond van het conflict bracht.⁵⁶ Clinton noemde het ‘a deliberate and indiscriminate act of murder’ en het plaatsvervangende hoofd van de OVSE betreurde

⁵² PBS NewsHour, ‘The Blair Doctrine’ (versie van 22 april 1999), http://www.pbs.org/newshour/bb/international-jan-june99-blair_doctrine4-23/ (14 december 2016).

⁵³ IICK, *The Kosovo Report*, 2.

⁵⁴ Nicholas J. Wheeler, *Savings Strangers: Humanitarian Intervention in International Society* (Oxford 2000) 269.

⁵⁵ PBS NewsHour, ‘The Blair Doctrine’ (versie 22 april 1999), http://www.pbs.org/newshour/bb/international-jan-june99-blair_doctrine4-23/ (14 december 2016).

⁵⁶ Organization for Security and Co-operation in Europe (OCSE), *Kosovo/Kosova: As Seen as Told (1999)* 625.

dat de Joegoslavische autoriteiten weer een wapenstilstand hadden doorbroken.⁵⁷ Forensisch onderzoek van een team uit Finland, onder leiding van Helena Ranta, concludeerde echter dat ‘medicolegal investigations cannot give a conclusive answer to the question of whether there was a battle or whether the victims died under some other circumstances’.⁵⁸ William Walker, hoofd van de OVSE, had Ranta nog bekogeld met stukken potlood toen ze weigerde om het woord ‘massacre’ te noemen (ze werd ook onder druk gezet om te vermelden dat het alleen om ongewapende Albanese burgers ging).⁵⁹ Het rapport van het OVSE beschreef dat er in de week voordat de lichamen gevonden werden verschillende aanvallen van UÇK-strijders op Servische politie-eenheden hadden plaatsgevonden. Ranta verklaarde eveneens dat er in de nacht van 15-16 januari ongetwijfeld gevochten was in en rond Račak, waarbij voornamelijk UÇK-strijders door Servische troepen gedood werden.⁶⁰ Wat er daadwerkelijk gebeurde zal nooit helemaal duidelijk worden, maar er waren hoogstwaarschijnlijk lichamen van zowel ongewapende burgers en UÇK-strijders. In de week voorafgaand aan Operation Allied Force was het volgens Ranta duidelijk ‘that a bunch of governments were interested in a version of Račak that blamed only the Serb side’.⁶¹ Die versie ging in ieder geval de rondte, en droeg bij aan het legitimeren van de daaropvolgende interventie.

Ook tijdens, en na de bombardementen was er in verschillende media en bij Europese autoriteiten een veelvoud aan claims over massamoorden en massagraven. In september 1999 bleek na mediaonderzoek dat er in de drie maanden ervoor alleen al meer dan 1000 krantenartikelen met de woorden ‘Kosovo’ en ‘mass grave’ gepubliceerd waren.⁶² De Amerikaanse minister van Defensie, kondigde tijdens de bombardementen aan dat er 100,000 Kosovaarse Albanese mannen van militaire leeftijd vermist waren, en dat ze mogelijk vermoord zouden zijn.⁶³ Het Joegoslaviëtribunaal

⁵⁷ CNN, ‘New fighting near scene of Kosovo massacre’ (versie 17 januari 1999), <http://edition.cnn.com/WORLD/europe/9901/17/kosovo.02/> (4 januari 2017).

⁵⁸ International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY), Transcripties 12 maart 2003, 17735.

⁵⁹ B92, ‘Ranta speaks about "Račak massacre"' (versie 23 oktober 2008), http://www.b92.net/eng/news/crimes.php?yyyy=2008&mm=10&dd=23&nav_id=54430 (5 januari 2017).

⁶⁰ ICTY, Transcripties 12 maart 2003, 17755.

⁶¹ Markus Bickel, ‘“The Racak Massacre”: NATO Sponsored Media Scam’ (versie 17 januari 2004), <http://www.globalresearch.ca/articles/BIK401A.html> (5 januari 2017).

⁶² Michael Parenti, ‘The Media and their Atrocities’ (versie mei 2000), <http://www.michaelparenti.org/MediaAtrocities.html> (7 januari 2017).

⁶³ Jonathan Steele ‘Serb killings ‘exaggerated’ by west’ (versie 18 augustus 2000), <https://www.theguardian.com/world/2000/aug/18/balkans3> (7 januari 2017).

rapporteerde in oktober dat de Trepča mijnen, waar vermoedelijk rond de 700 vermoorde Albanezen verstopt waren, na onderzoek geen sporen van lichamen bleken te bevatten, en dat de claims van de NAVO geheel ongegrond waren.⁶⁴ In augustus 1999 verklaarde Bernard Kouchner, het hoofd van de VN-missie in Kosovo, dat er 11,000 vermoorde Albanezen in massagraven gevonden waren, en noemde hierbij het Joegoslaviëtribunaal als bron. Het tribunaal ontkende echter deze informatie verschaft te hebben.⁶⁵ Dat de geruchten van massagraven in de media vaak overdreven, of soms zelfs helemaal verzonnen waren, bleef achteraf onderbelicht. Verschillende onderzoeken in Kosovo gaven een ander beeld van het conflict, met een beduidend lager dodental dan door de NAVO werd geclaimd.⁶⁶ In totaal zijn er 2788 lichamen gevonden.⁶⁷

De Servische autoriteiten reageerden met harde hand op alles wat vermeende banden had met het UÇK. Standrechtelijke executies van vermeende ‘terroristen’ kwamen dan ook vaak voor.⁶⁸ UÇK-strijders pleegden ook, weliswaar op kleinere schaal dan de FRJ, soortgelijke misdaden tegen Kosovaarse Serven en ‘verraderlijke’ Albanezen.⁶⁹ Begin 1998 bestempelde Robert Gelbard, de Amerikaanse Balkan-gezant, het UÇK als een terroristische organisatie.⁷⁰ De scheidslijn tussen strijder en niet-strijder was bij het UÇK vervaagd, zoals vaker het geval is in conflicten waar guerrillalegers actief zijn.⁷¹ UÇK-strijders kregen vaak voedsel, kleding en onderdak van de Albanese bevolking, wat problemen opleverde toen Albanese burgers door het Servische leger verdreven werden.⁷² De Serven beïnvloedden op deze manier de toestroom van essentiële goederen voor het UÇK. Ook is dit problematisch omdat de Albanese burgerbevolking, vooral in de beginfase van het conflict, een essentieel onderdeel was van het guerrillaleger. Het grootste aantal moorden werd gepleegd in

⁶⁴ Stratfor, ‘Where Are Kosovo’s Killing Fields?’ (versie 17 oktober 1999), <https://www.stratfor.com/analysis/where-are-kosovos-killing-fields> (9 januari 2017).

⁶⁵ Stratfor, ‘Where Are Kosovo’s Killing Fields?’ (versie 17 oktober 1999), <https://www.stratfor.com/analysis/where-are-kosovos-killing-fields> (9 januari 2017).

⁶⁶ Stratfor, ‘Where Are Kosovo’s Killing Fields?’ (versie 17 oktober 1999), <https://www.stratfor.com/analysis/where-are-kosovos-killing-fields> (9 januari 2017).

⁶⁷ Jonathan Steele ‘Serb killings ‘exaggerated’ by west’ (versie 18 augustus 2000), <https://www.theguardian.com/world/2000/aug/18/balkans3> (10 januari 2017).

⁶⁸ IICK, *The Kosovo Report*, 52-73.

⁶⁹ Ibidem, 72.

⁷⁰ Gordon N. Bardos, ‘Containing Kosovo’, *The Quarterly Journal* volume 4 (2004) 3, 21-33, aldaar 28.

⁷¹ Humans Rights Watch, *Under Orders: War Crimes in Kosovo* (New York 2001) 114-115.

⁷² Henry Perritt, *Kosovo Liberation Army: The Inside Story of an Insurgency* (Illinois 2008) 127.

gebieden waar het UÇK actief was, wat eveneens een bijdrage levert aan het idee dat Servisch geweld voornamelijk gericht was op UÇK-activiteit, en niet alleen blinde haat voor Albanezen.⁷³

Los van de dubieuze claims dat er sprake was van grootschalig etnisch-gemotiveerde massamoorden, was er ongetwijfeld sprake van disproportioneel geweld tegen burgers, standrechtelijke executies, en het verdrijven van groepen Kosovaarse Albanezen.⁷⁴ Zoals gezegd was het dodental in het jaar vóór de bombardementen relatief laag, maar de NAVO beargumenteerde dat niet ingrijpen soortgelijke gevolgen zou kunnen hebben als in 1995 in Bosnië.⁷⁵ Dit kan in de trant van de *just war* traditie een rechtvaardige reden voor humanitaire interventie zijn, als de andere kerncriteria ook vervuld worden.

2.2 JUISTE INTENTIE

Veel NGO's, en andere mensenrechtenorganisaties waren positief over Operation Allied Force. Mensenrechtenadvocaat Geoffrey Robertson stelde dat de interventie herinnerd zal worden 'not for its military and political misjudgements, but as the first war waged for ethical principles alone'.⁷⁶ Aidan Hehir markeerde het groeiende optimisme na de interventie: '[S]ignificant optimism prevailed, amongst those eager to prioritize human security, that Western states were finally prepared to act on their humanitarian commitments and forge a new international system based on human rights.'⁷⁷ NAVO-leden beargumenteerden de interventie voornamelijk op morele wijze. Bill Clinton en Tony Blair spraken allebei over een oorlog voor 'values' en benadrukten dat de Servische gruweldaden gestopt moesten worden om onschuldige burgers te beschermen.⁷⁸ Als verder bewijs hiervoor benadrukten voorstanders van de interventie het bewijs voor Operation Horseshoe (een omstreden

⁷³ Noam Chomsky, 'In Retrospect' (versie 1 april 2000) <https://zcomm.org/zmagazine/in-retrospect-by-noam-chomsky/> (10 januari 2017).

⁷⁴ Jonathan Steele 'Serb killings 'exaggerated' by west' (versie 18 augustus 2000) <https://www.theguardian.com/world/2000/aug/18/balkans3> (10 januari 2017).

⁷⁵ Hehir, *Humanitarian Intervention*, 226.

⁷⁶ David Chandler, *From Kosovo to Kabul: Human Rights and Beyond* (Londen 2002) 15.

⁷⁷ Hehir, *Humanitarian Intervention*, 234.

⁷⁸ PBS NewsHour, 'The Blair Doctrine' (versie 22 april 1999), http://www.pbs.org/newshour/bb/international-jan-june99-blair_doctrine4-23/ (11 januari 2017).

CNN, 'Clinton: Serbs must be stopped now' (versie 23 maart 1999), <http://edition.cnn.com/US/9903/23/u.s.kosovo.04/> (11 januari 2017).

militair plan van de FRJ om de Albanese bevolking uit Kosovo te verdrijven, dat voor de interventie begon in handen kwam van het Duitse leger).⁷⁹ Hoewel er twijfels zijn over de echtheid van het plan, zou Operation Allied Force gelegitimeerd kunnen worden als preventieve maatregel. Dit suggereert dat de primaire intentie van de NAVO was om burgers in Kosovo te beschermen.

Naast humanitaire motieven, die volgens interveniërende machten de bovenhand voerden, waren er ook andere redenen om te interveniëren. Clinton benadrukte vlak na de aanvang van Operation Allied Force de belangen van de Verenigde Staten: ‘If our country is going to be prosperous and secure, we need a Europe that is safe, secure, free, united, a good partner for trading, wealthy enough to buy our products’.⁸⁰ In het vredesvoorstel van Rambouillet stond een duidelijk plan: ‘The economy of Kosovo shall function in accordance with free market principles’.⁸¹ Critici trekken de morele argumenten van de NATO in twijfel, en leggen meer nadruk op economische en politieke belangen. Strobe Talbott, Amerikaans onderminister van Buitenlandse Zaken toentertijd, benadrukte eveneens andere belangen: ‘It was Yugoslavia’s resistance to the broader trends of political and economic reform – not the plight of the Kosovar Albanians – that best explains Nato’s war’.⁸² Echter, politieke en economische belangen gaan volgens de liberale theorie van humanitaire interventie hand in hand met humanitaire belangen om Albanese burgers te beschermen.

Tony Blair, die sprak over de oorlog in Kosovo als allereerst een ‘moral crusade’, verklaarde in een interview dat ‘there were big strategic interests that would have justified intervention in their own right’. Terugkijkend op het ‘spillover effect’ vanuit de Balkan in de afgelopen eeuw, benadrukte Blair dat onrust en chaos in de Balkan grote gevolgen kan hebben voor Europa, in de vorm van vluchtelingen en toenemende destabilisatie in andere landen.⁸³ Op de dag dat de NAVO begon met de bombardementen, zette Bill Clinton verschillende redenen voor interveniëren uiteen. Naast eerst het beschermen van onschuldige burgers beklemtoond te hebben, benoemde hij het belang van het

⁷⁹ Hehir, *Humanitarian Intervention*, 231.

⁸⁰ CNN, ‘Clinton: Serbs must be stopped now’ (versie 23 maart 1999), <http://edition.cnn.com/US/9903/23/u.s.kosovo.04/> (11 januari 2017).

⁸¹ Bettina Gruber (red.), *The Yugoslav Example: Violence, War and Difficult Ways Towards Peace* (Münster en New York) 56.

⁸² Ian Bancroft, ‘Serbia’s anniversary is a timely reminder’ (versie 24 maart 2009), <https://www.theguardian.com/commentisfree/2009/mar/24/serbia-kosovo> (12 januari 2017).

⁸³ The Guardian, ‘Blair: ‘We must act – to save thousands of innocent men, women and children (versie 23 maart 1999), <https://www.theguardian.com/world/1999/mar/23/balkans.tonyblair> (11 januari 2017).

onschadelijk maken van een ‘powder keg at the heart of Europe’ (die tweemaal eerder ontplofte met catastrofale gevolgen) om een ‘wider war’ te voorkomen.⁸⁴ Vergelijkbaar benadrukte de Veiligheidsraad in de herfst van 1998 dat het conflict een gevaar was voor de vrede en stabiliteit in de regio.⁸⁵

Tony Blair benoemde naderhand dat een nederlaag niet alleen voor Kosovaren desastreus geweest zou zijn: ‘NATO’s credibility would have been incredibly damaged’.⁸⁶ Generaal Wesley Clark, commandant van Operation Allied Force, ging nog verder door te stellen dat het conflict niet alleen om Kosovo of etnisch zuiveren ging: ‘It was a battle about the future of NATO, about the credibility of the United States as a force in world affairs.’⁸⁷ Eerder, in een interview met CBS, cijferde hij de humanitaire intentie van Operation Allied Force vrijwel helemaal weg door te benadrukken dat de interventie ‘was not designed as a means of blocking Serb ethnic cleansing’ of om oorlog te voeren tegen Servische troepen in Kosovo.⁸⁸ Als de NAVO niet militair had opgetreden tegen Milošević zouden de verscheidene dreigingen niet serieus genomen worden, en zou het negatieve gevolgen gehad hebben voor de reputatie van de organisatie.

Ondanks de sterke nadruk op de humanitaire intentie was er ongetwijfeld sprake van andere belangen. Uitgaan van puur humanitaire en altruïstische motieven is onrealistisch, en doet tekort aan andere belangrijke factoren die tot de interventie geleid hebben. Als andere beweegredenen niet in strijd zijn met de humanitaire intentie zijn ze volgens vele hedendaagse denkers onproblematisch.⁸⁹ De humanitaire intentie moet volgens velen, vooral in de trant van de *just war* traditie (denk aan de nadruk op juiste intentie van Augustinus en Thomas) wel de boventoon voeren. De gemengde intenties van de interveniërende actoren in Kosovo wekte de vraag op of er zonder nationale belangen ook een interventie had plaatsgevonden. Critici wezen op grootschalige humanitaire crisissen waar een interventie uitbleef, zoals het geval was in Rwanda in 1994, en beschuldigden de NAVO (vooral de

⁸⁴ BBC, ‘World: Americas Clinton’s statement: Stabilising Europe’ (versie 25 maart 1999), <http://news.bbc.co.uk/2/hi/americas/303693.stm> (12 januari 2017).

⁸⁵ United Nations Security Council, Resolution S/RES/1203(1999), 3.

⁸⁶ Ian Bancroft, ‘Serbia’s anniversary is a timely reminder’ (versie 24 maart 2009), <https://www.theguardian.com/commentisfree/2009/mar/24/serbia-kosovo> (12 januari 2017).

⁸⁷ Hehir, *Humanitarian Intervention*, 232.

⁸⁸ Noam Chomsky, *The New Military Humanism: Lessons from Kosovo* (Londen 1999) 36.

⁸⁹ Hehir, *Humanitarian Intervention*, 169.

Verenigde Staten) van hypocrisie. Het uitblijven van een humanitaire interventie in één situatie betekent echter niet dat een humanitaire interventie ergens anders niet rechtvaardig kan zijn. Operation Allied Force was in ieder geval een humanitaire oorlog omdat morele argumenten voor ingrijpen de boventoon voerden. Ondanks dat het problematisch is om de motivaties van een actor te achterhalen geeft Bellamy een aantal criteria die verhelderend kunnen zijn. '[T]he calibration of means and ends' is daar een belangrijke van.⁹⁰ De interveniërende machten moeten middelen kiezen die humanitaire uitkomsten van de interventie niet ondermijnen. Hoe in de praktijk de bombardementen de humanitaire intentie kunnen ondermijnen zal bij het criteria proportionaliteit van *jus in bello* beschreven worden.

2.3 LEGITIEME AUTORITEIT

Het criterium 'legitieme autoriteit' van *jus ad bellum* is, aangezien er geen mandaat van de Veiligheidsraad was, één van de meest omstreden facetten van de interventie in Kosovo. De ICISS bestempelde de Brits-Amerikaanse interventie later als 'illegal but legitimate', wat een duidelijke spanning tussen bovenbeschreven positieve wetten (internationaal recht) en natuurwetten (morele inzichten) vertoont.⁹¹ Het idee dat unilaterale interventies, zoals Operation Allied Force, legitiem kunnen zijn, heeft recentelijk meer aanzien gekregen.⁹² NAVO-leden gaven doorgaans morele redenen voor de interventie, terwijl Servische en Russische autoriteiten vooral wettelijke argumenten gaven. Een humanitaire interventie zou in theorie alleen in extreme gevallen, 'relatively clear-cut cases of genocide, mass murder and large-scale ethnic cleansing' van mensenrechtenschendingen buiten de autoriteit van de Veiligheidsraad legitiem zijn.⁹³ Hierbij moet volgens *just war* denkers wel aan de andere *just war* criteria voldaan worden. In minder eenduidige gevallen is collectief handelen verplicht. Alex Bellamy schrijft over het verband tussen rechtvaardige redenen en legitieme autoriteit als hebbende een 'sliding scale'. Zo concludeert hij: 'All other things being equal, the higher the level of

⁹⁰ Bellamy, *Just wars*, 212.

⁹¹ ICISS, *The Responsibility to Protect*, 4.

⁹² Aidan Hehir, *Humanitarian Intervention After Kosovo: Iraq, Darfur and the Record of Global Civil Society* (Basingstoke 2008) 5.

⁹³ Bellamy, *Just wars*, 214.

authority, the lower the just cause threshold, and vice versa'.⁹⁴ Dit verklaart de interventies in Haïti in 1994 en Ivoorkust in 2002, waar er geen sprake was van massamoorden en etnisch zuiveren, , maar er toch een hoofdstuk VII mandaat van de Veiligheidsraad was. Het ging hier volgens de Veiligheidsraad om situaties die een gevaar voor de internationale vrede en veiligheid vormden.⁹⁵

Het is belangrijk om op te merken dat de Veiligheidsraad in de resolutie van 10 juni 1999, een dag na het eind van Operation Allied Force, de doelen van de interventie bekrachtigde, en het militaire ingrijpen van de NAVO niet afkeurde.⁹⁶ Dit past echter niet in *jus ad bellum*, omdat er pas na het conflict sprake was van ratificatie van de Veiligheidsraad. De legitimiteit van de NAVO als autoriteit heeft dus te maken met de vraag of er een aanzienlijke rechtvaardige reden voor interveniëren was. Zoals eerder beschreven was er ongetwijfeld sprake van het overdrijven van de omvang van de humanitaire crisis door de NAVO, maar het gevaar van escalatie van Servische repressie (in de vorm van Operation Horseshoe) werd reëel geacht. Toenemende repressie zou een unilaterale interventie kunnen legitimeren, maar zoals zal blijken nam het Servische geweld juist sterk toe ná de bombardementen.

2.3 PROPORCIONALITEIT

Proportionaliteit doelt op de vraag in hoeverre de *ingeschatte* positieve gevolgen van het geweld zwaarder wegen dan het onrecht waarop gereageerd wordt – of dat de negatieve gevolgen van het geweld minder zijn dan het onrecht waarop gereageerd wordt. Het is moeilijk om na te gaan of de negatieve gevolgen van de interventie minder waren dan het onrecht waarop gereageerd werd, aangezien het onduidelijk is hoe het conflict in Kosovo zonder Operation Allied Force verlopen zou zijn, en het nooit helemaal zeker is hoe extern ingrijpen een situatie beïnvloedt. Madeleine Albright, minister van Buitenlandse Zaken van de Verenigde Staten, verklaarde op 24 maart publiekelijk dat Operation Allied Force geen 'long term operation' zou zijn, maar claimde twee weken later dat ze

⁹⁴ Bellamy, *Just wars*, 211.

⁹⁵ *Ibidem*, 209.

⁹⁶ John D. van der Vyver, *Implementation of International Law in the United States* (Frankfurt 2010) 234.

nooit verwacht had dat het snel voorbij zou zijn.⁹⁷ Of dit een grove miscalculatie was, of een manier om het publiek gerust te stellen, is moeilijk te zeggen. Veel waarnemers dachten eveneens dat Milošević in korte tijd zou capituleren.⁹⁸ Dit is belangrijk omdat dit een onderschatting van de negatieve gevolgen van de bombardementen vertoonde. Er waren vooraf echter verscheidene waarschuwingen, van experts en militairen, die benadrukten dat de bombardementen ongetwijfeld tot een groter aantal vluchtelingen en toenemende Servische repressie op de burgerbevolking zou leiden.⁹⁹ NGO's en overheidsorganisaties waren niet door de NAVO gewaarschuwd over een mogelijke vluchtelingencrisis.¹⁰⁰ De Hoge Commissaris voor de Vluchtelingen (UNHCR) had in de late jaren '90 ook nog te kampen met sterke bezuinigingen, wat de opvang van vluchtelingen nog problematischer maakte.¹⁰¹ Concluderend is er voorafgaand aan de interventie te spreken van een miscalculatie op het gebied van proportionaliteit, en, in de woorden van Generaal Clark, sprake van 'lack of preparedness' van het westen.¹⁰²

2.4 LAATSTE TOEVLUCHT

Het *jus ad bellum* criterium dat vereist dat geweld de laatste toevlucht is, impliceert dat een vreedzame oplossing geen optie is, of dat alle andere vreedzame middelen geprobeerd zijn. Dit is in de trant van humanitaire interventie een omstreden criterium omdat er technisch gezien altijd nog een poging tot diplomatie gedaan kan worden. Michael Walzer, één van de meest invloedrijke *just war* denkers in de afgelopen eeuw, hecht om deze reden weinig waarde aan dit criterium. Het criterium is in ieder geval belangrijk om te analyseren in hoeverre vreedzame oplossingen, zoals diplomatiek of economische sancties, echt geprobeerd zijn.

Terwijl de Albanese Kosovaren in 1991 vanuit een andere kamer moesten toekijken naar de Joegoslavië Conferentie, werden ze geheel buitengesloten van de Dayton onderhandelingen in 1995.¹⁰³ Het IICK noteerde dat er voor 1998 diplomatieke kansen waren, gericht op vèrreikende autonomie, die

⁹⁷ Hehir, *Humanitarian Intervention*, 230.

⁹⁸ Humans Rights Watch, *Under Orders*, 114.

⁹⁹ Hehir, *Humanitarian Intervention*, 232.

¹⁰⁰ IICK, *The Kosovo Report*, 6

¹⁰¹ *Ibidem*, 7.

¹⁰² Hehir, *Humanitarian Intervention*, 232.

¹⁰³ Hehir, *Kosovo, Intervention and Statebuilding*, 5-6.

door internationale afzijdigheid niet benut zijn.¹⁰⁴ De Kosovaarse president en leider van de grootste Albanees Kosovaarse partij (Democratische Liga van Kosovo), Ibrahim Rugova, benadrukte vreedzaam verzet en onderhandelingen met Milošević.¹⁰⁵ Door het gebrek aan gewapend conflict en dodelijk geweld, de priorisering van het oplossen van het conflict in Bosnië en angst voor Servische separatisten in Kroatië en Bosnië, schonk de internationale gemeenschap vrijwel geen aandacht aan de spanningen in Kosovo.¹⁰⁶ Lord Carrington, hoofd van de Joegoslavië conferentie en belast met de taak om separatistische claims te onderzoeken, verzekerde Rugova dat de visie van Albanese Kosovaren serieus genomen zou worden. Hij reageerde echter niet toen uit een onofficieel referendum bleek dat een overgroot deel van de bevolking onafhankelijkheid prefereerde.¹⁰⁷ Er was in de situatie van Kosovo geen sprake van ‘Responsibility to Prevent’, één van de kernpunten van de R2P doctrine die later, in 2005, door vrijwel alle staten in de wereld ondertekend werd. Deze nalatigheid staat in scherp contrast met het relatieve succes in Macedonië van de ‘UN Preventive Deployment Force’ in de periode van 1993 tot 1999.¹⁰⁸ Het probleem is dat extensieve internationale aandacht na 1998, en vooral het dreigen met geweld van de NAVO, het UÇK motiveerde om de situatie te escaleren door excessieve tegenaanvallen uit te lokken, wat de situatie verergerde en tegelijkertijd extern ingrijpen leek te legitimeren.

Ook zijn de onderhandelingen in Rambouillet tussen de FRJ en de Albanese Kosovaren sterk bekritiseerd. Vooral de inhoud van Appendix B(8) is omstreden, die vereiste dat NAVO troepen ongehinderd toegang kregen tot heel Joegoslavië. Oud minister van Buitenlandse Zaken van de Verenigde Staten, Henry Kissinger, noemde het ‘a provocation, an excuse to start bombing’, en ‘a terrible diplomatic document that should never have been presented in form’.¹⁰⁹ Een hoge Amerikaanse functionaris verkondigde tijdens de onderhandelingen in Rambouillet het volgende: ‘[W]e intentionally set the bar too high for the Serbs to comply. They need some bombing, and that’s

¹⁰⁴ IICK, *The Kosovo Report*, 3.

¹⁰⁵ Ibidem, 51.

¹⁰⁶ Alex J. Bellamy, *Kosovo and International Society* (Basingstoke 2002) 36-37.

¹⁰⁷ Hehir, *Kosovo, Intervention and Statebuilding*, 5.

¹⁰⁸ Ibidem, 5.

¹⁰⁹ Ken Booth, *The Kosovo Tragedy: The Human Rights Dimensions* (Londen 2005). 227.

what they are going to get.’¹¹⁰ Historicus Christopher Clark bestempelde het ultimatum van Oostenrijk-Hongarije aan Servië in 1914 als ‘a great deal milder’ dan het ultimatum gepresenteerd in Rambouillet.¹¹¹ Milošević uitte duidelijk dat Kosovaarse onafhankelijkheid voor de Serven geen optie was. De Nationale Vergadering in Servië deed op 23 maart een voorstel waarin er sprake was van ‘wide ranging autonomy’ van Kosovo en een ‘international presence’ (niet te verwarren met buitenlandse troepen) als er een politieke overeenkomst tussen alle partijen zou zijn.¹¹² Ook keurde de resolutie het terugtrekken van OVSE en KVM – Kosovo Verificatie Missie – personeel (in verband met de aankomende bombardementen) af. Of het Servische voorstel deugde is onduidelijk omdat de NAVO er niet op reageerde en een dag later de eerste bommen op Kosovo vielen. Ook het feit dat de criteria van het vredesplan na uitvoerige bombardementen minder draconisch waren dan aanvankelijk in Rambouillet wekte vragen op.¹¹³ De diplomatie in de jaren voorafgaande 24 maart was ongetwijfeld problematisch en heeft in sommige opzichten de spanningen in Kosovo verergerd. In 1999 was een diplomatieke oplossing van het conflict in Kosovo echter zeer onwaarschijnlijk aangezien de wensen van Kosovaarse Albanezen en Belgrado niet te verzoenen waren.¹¹⁴

¹¹⁰ Booth, *The Kosovo Tragedy*, 228.

¹¹¹ Harold Evans, ‘On the Brink’ (versie 9 mei 2013), <http://www.nytimes.com/2013/05/12/books/review/the-sleepwalkers-and-july-1914.html> (14 januari 2017).

¹¹² Booth, *The Kosovo Tragedy*, 227.

¹¹³ Hehir, *Humanitarian Intervention*, 232.

¹¹⁴ IICK, *The Kosovo Report*, 157.

3. *JUS IN BELLO*

3.1 DISCRIMINATIE

De bescherming van niet-strijders is een essentieel criterium voor een rechtvaardige oorlog. Geweld mag dan ook doorgaans alleen gericht zijn op militaire doelwitten, en nooit doelbewust niet-strijders betrekken. Op 27 maart, na aanvankelijke bombardementen op alleen vaste militaire doelwitten, veranderde de strategie en werd er gekozen voor een uitbreiding van Operation Allied Force.¹¹⁵ Het merendeel van de bommen viel uiteindelijk op civiele infrastructuur, wat de burgerbevolking van Servië en Kosovo onmiskenbaar betrok bij het conflict. Doelwitten waren onder andere wegen, treinsporen, bruggen, allerlei soorten fabrieken, civiele overheidsinstellingen, postkantoren, televisiestudio's, energiecentrales, waterverwerkingsystemen, olieraffinaderijen, civiele luchthavens, Cv-installaties en zelfs skiparken.¹¹⁶ Veel van deze doelen beïnvloedden de bevolking dusdanig dat er niet meer gesproken kan worden van militaire doelwitten. NAVO-generaal Mike Jackson was vrij open over de gehanteerde strategie: 'Just focusing on fielded forces is not enough ... The people have to get to the point that their lights are turned off, their bridges are blocked so they can't get to work.'¹¹⁷ Aangezien er binnen de NAVO geen consensus was, mochten de verschillende partijen zelf doelen kiezen.¹¹⁸ Vooral de Verenigde Staten, die het merendeel van de luchtaanvallen verrichtten, interpreteerde de term 'militair doel' breed. Intentioneel schade aanrichten op civiele infrastructuur en de Servische burgerbevolking om zo Milošević onder druk te zetten, is illegaal (volgens de Geneefse Conventies) en in strijd met de *just war* traditie. De uitspraak van Generaal Jackson toont aan dat het uiterst problematisch is om met alleen luchtaanvallen een militaire overwinning te behalen zonder daarbij de burgerbevolking te betrekken.

De veiligheid van de burgerbevolking kwam ook in het geding omdat de vlieghoogte in verband met de veiligheid van de NAVO-vliegtuigen ongeveer vijf kilometer moest zijn, wat het risico

¹¹⁵ Eysink, 'De casus van Kosovo', 225.

¹¹⁶ Aleksander Jokic (red.), *Lessons of Kosovo: The Dangers of Humanitarian Intervention* (Peterborough 2003), 177.

¹¹⁷ Hehir, *Humanitarian Intervention*, 239.

¹¹⁸ Eysink, 'De casus van Kosovo', 232.

op inschattingsfouten verhoogt.¹¹⁹ Een onderzoek van Humans Right Watch (HRW) concludeerde dat er ruim 500 burgers slachtoffer werden van NAVO-luchtaanvallen.¹²⁰ Het meest vooraanstaande voorbeeld van een dergelijke inschattingsfout is de luchtaanval op een truck vol vluchtelingen waarbij 73 doden vielen. Een ander omstrede incident betreft de bombardementen op een brug vlakbij Grdelica in Servië. Tijdens de aanval stak een passagierstrein de brug over wat resulteerde in veertien doden. Ook het gebruik van clusterbommen vergrootte het risico voor de burgerbevolking, en ondermijnde de beweerde humanitaire intentie van de operatie. HRW schatte dat dit type bom tijdens de interventie 150 burgerslachtoffers maakte, en het Rode Kruis rapporteerde 150 doden door onontpofte clusterbommen in de twaalf maanden na het eind van Operation Allied Force.¹²¹ Er zijn voor het overige bezorgden geuit over het feit dat de NAVO 31,000 kogels met verarmd uranium in Kosovo achterliet, maar er is vrijwel geen bewijs dat dit gezondheidsproblemen kan opleveren in een naoorlogse situatie.¹²² De ecologische en aan de gezondheid gerelateerde gevolgen van de bombardementen op olieraffinaderijen waren aanzienlijker.¹²³

3.2 PROPORTIONALITEIT

Volgens de *just war* traditie moeten de positieve gevolgen van het geweld in proportie staan tot het onrecht waarop gereageerd wordt. Zoals boven beschreven heeft Thomas, met zijn doctrine van het dubbele effect, een grote bijdrage geleverd aan de toepassing van *jus in bello* criteria, aangezien dit in het geval van *onbedoelde* burgerslachtoffers niet per se betekent dat er onvoldoende sprake is van proportionaliteit. Echter, omdat het moeilijk is om de intenties van een actor te achterhalen, en er geen praktisch verschil is tussen geïntendeerde en onvermijdelijke collateral damage, is het nodig dat er niet alleen naar intenties gekeken wordt.¹²⁴ Het proportionaliteitsprincipe komt allereerst in het geding omdat Operation Allied Force leidde tot verergering van Servische repressie, en een sterke toename

¹¹⁹ Eysink, 'De casus van Kosovo', 226.

¹²⁰ Humans Right Watch, 'New Figures on Civilian Deaths in Kosovo (versie 7 februari 2000), <https://www.hrw.org/news/2000/02/07/new-figures-civilian-deaths-kosovo-war> (18 januari 2017).

¹²¹ Hehir, *Humanitarian Intervention*, 239-240.

¹²² A Bleise, P.R. Danesi en W. Burkart, 'Properties, use and health effects of depleted uranium (DU): a general overview', *Journal of Environmental Radioactivity* 64 (2002) 1, 93-112, aldaar 93.

¹²³ IICK, *The Kosovo Report*, 181.

¹²⁴ Bellamy, *Just Wars*, 125.

van het aantal vluchtelingen.¹²⁵ Bellamy benadrukt dat er in de dagen vóórde interventie een toename van etnisch zuiveren was, maar vergeet dat deze toename plaatsvond nadat OVSE en KVM personeel vertrokken door de aankomende bombardementen.¹²⁶ Dit gaf Servische grondtroepen de ruimte om de burgerbevolking aan te vallen, omdat luchtaanvallen hier weinig effect tegen hadden.¹²⁷ Zoals gezegd was de NAVO meerdere malen gewaarschuwd dat dit zou gaan gebeuren, maar was er onvoldoende bereidheid om hier wat aan te doen. Generaal Clark wist van dit gevaar en sprak vrij openlijk over de negatieve gevolgen van de strategie: '[W]e never thought that through air power we could stop these killings on the ground; it's not possible. You can't stop paramilitaries going house to house with supersonic aircraft flying overhead and dropping bombs.'¹²⁸ Het verschil tussen de retoriek van verschillende NAVO-leiders en de praktijk van militaire figuren is sprekend.

De definitie van een militaire overwinning laat verder zien hoe de veiligheid van de burgerbevolking achtergesteld was. De 'Measures of Merit' waren ten eerste om geen vliegtuigen te verliezen, ten tweede om zo effectief mogelijk op te treden tegen Servische grondtroepen, en ten derde om grondtroepen (het UÇK) te beschermen.¹²⁹ De nadruk op bescherming van eigen troepen, en dus de keuze voor luchtaanvallen van vijf kilometer hoog, marginaliseerde de humanitaire intentie van de interventie door het risico van de burgerbevolking te vergroten. Het gebruikte middel (luchtaanvallen) was dus niet goed afgesteld op het vermeende doel (het beschermen van Albanese Kosovaren). Dit heeft te maken met het militaire dilemma van een humanitaire interventie, waarbij eigen troepen geriskeerd worden om vreemden in een vreemd land te beschermen. Bombardementen zijn veilig voor de interveniërende troepen, maar vergroten risico's van de burgerbevolking. De westerse onwil om troepen in te zetten komt grotendeels omdat slachtoffers leidden tot publieke commotie.¹³⁰ De collateral damage was voor de Servische en Kosovaarse burgerbevolking te groot om binnen het proportionaliteitsprincipe te passen.

¹²⁵ Hehir, *Humanitarian Intervention*, 230-31.

¹²⁶ Bellamy, *Just Wars*, 216.

¹²⁷ Hehir, *Humanitarian Intervention*, 231.

¹²⁸ Jocik (red.), *Lessons of Kosovo*, 75-76.

¹²⁹ Hehir, *Humanitarian Intervention*, 239.

¹³⁰ *Ibidem*, 179.

Opmerkelijk is dat de Albanese Kosovaarse wens van onafhankelijkheid niet in het vredesplan in juni gerealiseerd werd. De NAVO benadrukte aanvankelijk de territoriale integriteit van de FRJ. Na het eind van Operation Allied Force rapporteerde 'NGO's dat de Serven in het noorden (en andere niet-Albanese minderheden) van Kosovo vaak doelwit waren van etnisch gemotiveerd geweld, en dat een aanzienlijk deel van deze bevolkingsgroepen vluchtte.¹³¹ De media bestempelde dit geweld als wraakacties, alsof deze groepen direct betrokken waren bij voorgaande periodes van geweld. Dit is een logisch gevolg van kanten kiezen in het geval van spanningen tussen twee (of meerdere) nationalistische bevolkingsgroepen, wat tijdens Operation Storm in 1995 ook evident was. Er werden in de slotfase van de Kroatische onafhankelijkheidsoorlog zo'n 200,000 Serven uit Oost-Slovenië en Kroatië verdreven, zonder ophef van westerse staten.¹³² De eenzijdige visie van de oorlog in Joegoslavië, in de woorden van Tony Blair, 'a battle between good and evil: civilization and barbarity; between democracy and dictatorship', droeg bij aan het simplificeren van het conflict en de etnische spanningen in de regio, die tot vandaag de dag blijven bestaan.¹³³

Waren de disproportionele bombardementen uiteindelijk nodig voor de 'capitulatie' van Milošević? Zoals al eerder gebleken is het lastig om de beweegredenen van de Serven te achterhalen, maar de rol van een toenemende NAVO-grondtroepenmacht in omliggende landen en de diplomatieke inmenging van Rusland mogen niet onderschat worden.¹³⁴ De regering in Belgrado moet haar militaire kansen in geval van een NAVO-grondinvasie (hoewel hiertegen veel oppositie was in westerse staten) te gering hebben geacht.¹³⁵ Naarmate Operation Allied Force vorderde, en de Servische repressie niet stopte, groeide de oppositie tegen de militaire interventie.¹³⁶ De NAVO was echter economisch en materieel gezien in het voordeel, en liet zien dat het zonder al te veel commotie de Joegoslavische infrastructuur kon bombarderen.¹³⁷ Ook was de uiteindelijke vredesverklaring minder draconisch dan

¹³¹ Booth, *The Kosovo Tragedy* 105.

¹³² Hehir, *Kosovo, Intervention and Statebuilding*, 4.

¹³³ Neil Clark, 'Kosovo and the myth of liberal intervention' (versie 15 december 2010), <https://www.theguardian.com/commentisfree/2010/dec/15/balkans-report-blairs-liberal-intervention> (18 januari 2017).

¹³⁴ Eysink, 'De casus van Kosovo', 228-229

¹³⁵ Ibidem, 228.

¹³⁶ Hehir, *Humanitarian Intervention*, 232.

¹³⁷ Benjamin S. Lambeth, *NATO's Air War for Kosovo: A Strategic and Operational Assessment* (Santa Monica 2001) 84.

wat er in Rambouillet gepresenteerd werd – van Appendix B(8) en een militaire aanwezig van de NAVO in Joegoslavië was bijvoorbeeld geen sprake meer. De (disproportionele) bombardementen hebben ongetwijfeld invloed gehad op de ‘capitulatie’ van Belgrado, maar er zijn ook andere belangrijke redenen aan te duiden.

CONCLUSIE

De *just war* traditie betreft een lange geschiedenis van denken over de moraliteit van oorlog. Dit denken is sterk beïnvloed door christelijke denkers, maar ondervond later steeds meer seculiere invloeden. De traditie werd gevormd door de historische context waarin de verschillende denkers schreven. Hedendaagse denkers maken doorgaans een scheiding tussen *jus ad bellum* en *jus in bello* terwijl eerdere denkers dit niet deden. De kerncriteria van de traditie kunnen gebruikt worden om verschillende facetten van een casus te onderzoeken en hier morele uitspraken over te doen.

Hoewel de NAVO en westerse media het aantal doden van het conflict in Kosovo overschatten, verkeerden duizenden vluchtelingen in slechte omstandigheden, en werd het gevaar van toenemende Servische onderdrukking reëel geacht. Dit zou *an sich* een rechtvaardige reden voor een unilaterale interventie zijn. De motieven van de NAVO waren ongetwijfeld gemengd, maar de humanitaire intentie (om de burgerbevolking te beschermen) voerde in de argumentatie vooraf de boventoon. Er lag daarnaast een sterke nadruk op politieke en economische belangen, stabiliteit in de regio, en de geloofwaardigheid van de NAVO. De diplomatiek voorafgaand was op zijn minst problematisch door internationale afzijdigheid, het gebrek aan preventieve maatregelen en onvoldoende aandacht voor vreedzame oplossingen. Dit leidde tot toenemende spanningen, en maakte het gebruik van geweld uiteindelijk moeilijk te vermijden. Ondanks zekerheden dat de strategie van de interventie de burgerbevolking op meerdere manieren in gevaar zou brengen (door civiele infrastructuur te bombarderen en Servische troepen de ruimte te geven), ging de interventie door. Dit ondermijnde de humanitaire intentie, die juist zo sterk benadrukt werd. De burgerbevolking kwam eveneens in gevaar omdat de veiligheid van de NAVO-piloten voorop stond, wat de kans op inschattingfouten vergrootte. Er was sprake van een groot contrast tussen *jus ad bellum* en *jus in bello* tijdens de bombardementencampagne. Operation Allied Force laat blijken dat er bij humanitaire interventies een sterkere nadruk op juiste intentie (zoals Augustinus en Thomas poneerden) en *jus in bello* (zoals in het stelsel van Vitoria) nodig is.

Hoewel Blair zich expliciet afkeerde van Bismarcks bekende uitspraak over de waarde van de Balkan, leek de praktijk van Operation Allied Force dit alleen maar te bevestigen. Samenvattend is te zeggen dat Operation Allied Force kenmerkend is voor de problematiek van enkel vertrouwen op luchtaanvallen. De strategie die gekozen werd, druiste in tegen zowel het discriminatieprincipe als het proportionaliteitsprincipe en ondermijnde de humanitaire intenties van de NAVO. Operation Allied Force is dus geen rechtvaardige oorlog te noemen aan de hand van de kerncriteria van de *just war* traditie. Een grondinvasie was weliswaar voor veel staten geen optie, maar zou wellicht 'geleid hebben tot minder risico's voor de burgerbevolking. De etnische spanningen zijn ondanks (of wellicht juist door) de Kosovaarse onafhankelijkheid nog alom aanwezig, zoals blijkt uit het incident met de nationalistische trein begin dit jaar.¹³⁸ Vervolgonderzoek kan gericht zijn op de vraag in hoeverre er sprake is van *jus post bellum* in de naoorlogse situatie.

¹³⁸ Ben Kentish, 'Kosovo stops Serbian train crossing border in move declared 'act of war'' (versie 15 januari 2017), <http://www.independent.co.uk/news/world/europe/kosovo-stops-serbia-train-crossing-border-belgrade-war-isa-mustafa-aleksandar-vucic-a7528361.html> (18 januari 2017).

LITERATUURLIJST

- Bancroft, Ian, 'Serbia's anniversary is a timely reminder' (versie 24 maart 2009), <https://www.theguardian.com/commentisfree/2009/mar/24/serbia-kosovo>
- Bardos, Gordon N., 'Containing Kosovo', *The Quarterly Journal* volume 4 (2004) 3, 21-33.
Humans Rights Watch, *Under Orders: War Crimes in Kosovo* (New York 2001).
- BBC, 'World: Americas Clinton's statement: Stabilising Europe' (versie 25 maart 1999), <http://news.bbc.co.uk/2/hi/americas/303693.stm>
- Bellamy, Alex J., *Just Wars: From Cicero to Iraq* (Cambridge/Malden 2006).
- Bellamy, Alex J., *Kosovo and International Society* (Basingstoke 2002).
- Bickel, Marckus, "'The Racak Massacre': NATO Sponsored Media Scam' (versie 17 januari 2004), <http://www.globalresearch.ca/articles/BIK401A.html>
- Bleise, A., P.R. Danesi en W. Burkart, 'Properties, use and health effects of depleted uranium (DU): a general overview', *Journal of Environmental Radioactivity* 64 (2002) 1, 93-112, aldaar 93.
- Booth, Ken, *The Kosovo Tragedy: The Human Rights Dimensions* (Londen 2005).
- Boyle, Joseph, 'Traditional Just War Theory and Humanitarian Intervention', in: Terry Nardin en Melissa Williams (red.), *Humanitarian Intervention* (New York 2006) 31-38.
- Brown, Warren C., *Violence in Medieval Europe (The Medieval World)* (Londen en New York 2011).
- B92, 'Ranta speaks about "Račak massacre"' (versie 23 oktober 2008), http://www.b92.net/eng/news/crimes.php?yyyy=2008&mm=10&dd=23&nav_id=54430
- Chandler, David, *From Kosovo to Kabul: Human Rights and Beyond* (Londen 2002).
- Chomsky, Noam, *The New Military Humanism: Lessons from Kosovo* (Londen 1999).
- Chomsky, Noam, 'In Retrospect' (versie 1 april 2000) <https://zcomm.org/zmagazine/in-retrospect-by-noam-chomsky/>
- Clark, Neil, 'Kosovo and the myth of liberal intervention' (versie 15 december 2010), <https://www.theguardian.com/commentisfree/2010/dec/15/balkans-report-blairs-liberal-intervention>
- CNN, 'New fighting near scene of Kosovo massacre' (versie 17 januari 1999), <http://edition.cnn.com/WORLD/europe/9901/17/kosovo.02/>.
- Crawford, Timothy W., en Alan J. Kuperman (red.), *Gambling on Humanitarian Intervention: Moral Hazard, Rebellion and Civil War* (Abingdon en New York 2006).
- Denison, Benjamin, en Jasmin Mujanović, 'Syria isn't Bosnia. And no, the problem isn't 'ancient hatreds.' (versie van 17 november 2015) <https://www.washingtonpost.com/news/monkey-cage/wp/2015/11/17/syria-isnt-bosnia-and-no-the-problem-isnt-ancient-hatreds/>
- Evans, Harold, 'On the Brink' (versie 9 mei 2013), <http://www.nytimes.com/2013/05/12/books/review/the-sleepwalkers-and-july-1914.html>
- Gruber, Bettina, (red.), *The Yugoslav Example: Violence, War and Difficult Ways Towards Peace* (Münster en New York).
- The Guardian, 'Blair: 'We must act – to save thousands of innocent men, women and children (versie 23 maart 1999), <https://www.theguardian.com/world/1999/mar/23/balkans.tonyblair>

- Head, Thomas, 'The Development of the Peace of God in Aquitaine (970-1005)', *Speculu*, 74 (1999) 3, 656-686.
- Hehir, Aidan, *Humanitarian Intervention After Kosovo: Iraq, Darfur and the Record of Global Civil Society* (Basingstoke 2008).
- Hehir, Aidan, (red.), *Kosovo, Intervention and Statebuilding: The international community and the transition to independence* (Londen en New York 2010).
- Hehir, Aidan, *Humanitarian Intervention: An Introduction* (Basingstoke 2013).
- Hellema, Duco, en Hilde Reiding (red.), *Humanitaire interventie en soevereiniteit. De geschiedenis van een tegenstelling* (Amsterdam 2004).
- Human Right Watch, 'New Figures on Civilian Deaths in Kosovo (versie 7 februari 2000), <https://www.hrw.org/news/2000/02/07/new-figures-civilian-deaths-kosovo-war>
- Human Rights Watch, *Under Orders: War Crimes in Kosovo* (New York 2001).
- Independent International Commission on Kosovo (IICK), *The Kosovo Report* (Oxford 2000).
- International Commission on Intervention and State Sovereignty (ICISS), *The Responsibility to Protect* (Ottawa 2001).
- International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY), Transcripts 12 maart 2003.
- Jokic, Aleksander, (red.), *Lessons of Kosovo: The Dangers of Humanitarian Intervention* (Peterborough 2003).
- Kaufman, Michael T., 'The Dangers of Letting a President Read' (versie van 22 mei 1999), <http://www.nytimes.com/1999/05/22/books/the-dangers-of-letting-a-president-read.html>
- Kentish, Ben, 'Kosovo stops Serbian train crossing border in move declared 'act of war'' (versie 15 januari 2017), <http://www.independent.co.uk/news/world/europe/kosovo-stops-serbia-train-crossing-border-belgrade-war-isa-mustafa-aleksandar-vucic-a7528361.html>
- Lambeth, Benjamin S., *NATO's Air War for Kosovo: A Strategic and Operational Assessment* (Santa Monica 2001).
- Mason, David T., *Caught in the Crossfire: Revolutions, Repression, and the Rational Peasant* (Oxford 2004).
- Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE), *Kosovo/Kosova: As Seen as Told* (1999).
- Parenti, Michael, 'The Media and their Atrocities' (versie mei 2000), <http://www.michaelparenti.org/MediaAtrocities.html>
- Parenti, Michael, *To Kill a Nation: The Attack on Yugoslavia* (Londen en New York 2002).
- PBS NewsHour, 'The Blair Doctrine' (versie 22 april 1999), http://www.pbs.org/newshour/bb/international-jan-june99-blair_doctrine4-23/
- Perritt, Henry, *Kosovo Liberation Army: The Inside Story of an Insurgency* (Illinois 2008).
- Rengger Nicholas J., 'The judgement of war: On the idea of legitimate force in world politics', *Review of International Studies* 31 (2005) 1, 143-161.
- Steele, Jonathan, 'Serb killings 'exaggerated' by west' (versie 18 augustus 2000) <https://www.theguardian.com/world/2000/aug/18/balkans3>
- Stratfor, 'Where Are Kosovo's Killing Fields?' (versie 17 oktober 1999), <https://www.stratfor.com/analysis/where-are-kosovos-killing-fields>
- United Nations Security Council, Resolution S/RES/1199(1998).

United Nations Security Council, Resolution S/RES/1203(1999).

Vyver, John D. van der, *Implementation of International Law in the United States* (Frankfurt 2010).

Walzer, Michael, *Just and Unjust Wars: A Moral Argument with Historical Illustrations* (New York 1977).

Wheeler, Nicholas J., *Savings Strangers: Humanitarian Intervention in International Society* (Oxford 2000).